

Učitel matematiky

Martina Bečvářová

Josef Lošťák

Učitel matematiky, Vol. 11 (2003), No. 4, 218–227

Persistent URL: <http://dml.cz/dmlcz/150861>

Terms of use:

© Jednota českých matematiků a fyziků, 2003

Institute of Mathematics of the Czech Academy of Sciences provides access to digitized documents strictly for personal use. Each copy of any part of this document must contain these *Terms of use*.

This document has been digitized, optimized for electronic delivery and stamped with digital signature within the project *DML-CZ: The Czech Digital Mathematics Library* <http://dml.cz>

JOSEF LOŠŤÁK

MARTINA BEČVÁŘOVÁ

V desátém ročníku *Učitele matematiky* jsme uveřejnili krátké vzpomínky na dva středoškolské profesory, kteří učili v devatenáctém století matematiku a fyziku na středních školách v Čechách. V dalších číslech se pokusíme přiblížit osudy několika moravských učitelů, kteří měli velký vliv na rozvoj školství moravského.

Prvním bude Josef Lošťák, profesor matematiky a fyziky na středních školách a učitelských ústavech, moravský zemský školní inspektor, aktivní člen Jednoty českých matematiků, Spolku moravských učitelů, člen zkušebních komisí atd.

Studium

Josef Lošťák se narodil 10. února 1840 ve Žďánicích, kde měl jeho otec nevelké hospodářství. Malý Josef zde začal chodit do obecné školy. V roce 1847 se rodina přestěhovala do Vicomělic, Josef pokračoval ve školní docházce na dvojtřídce v nedalekých Bučovicích, kde se začal soukromě připravovat ke studiu na gymnáziu. Po poradě s učitelem a farářem rodiče rozhodli, že syn půjde do Brna a bude studovat na kněze. Vzhledem k velkému počtu zájemců o gymnaziální studium Josef nebyl přijat, a tak ho rodiče poslali do prvního ročníku brněnské reálky. V Brně vstoupil do chlapeckého semináře, který v šedesátých letech zřídil biskup hrabě Jan Antonín Arnošt Schaffgotsch. To mu umožnilo navštěvovat nižší třídy státního vyššího německého gymnázia, kde patřil mezi nejlepší žáky, všechny třídy absolvoval s vyznamenáním. Mezitím se výrazně zhoršily majetkové poměry jeho rodičů; prodali neprosperující živnost ve Vicomělicích a vrátili se zpět do Žďanic. Josefova matka tam brzo zemřela.

V roce 1857 Josef z rodinných důvodů seminář opustil, neboť musel začít vydělávat. Přijal místo domácího učitele u zahradníka

Šebánka v Brně-Lužánkách a vzal si k sobě svého mladšího bratra Jana. V této obtížné situaci stále studoval na německém gymnáziu v Brně. Podporoval ho profesor matematiky Čeněk Adam, který pravděpodobně ovlivnil jeho budoucí volbu povolání. V roce 1860/61 složil s vyznamenáním maturitní zkoušku a odešel do Prahy, kde začal studovat matematiku a fyziku na filozofické fakultě pražské univerzity.

V roce 1862 byl založen *Spolek pro volné přednášky z matematiky a fyziky*, který sdružoval některé pražské univerzitní studenty. Lošťák se stal jedním z jeho prvních členů, na základě řešení příkladů byl přijat za člena již 28. března 1862. Spolkových aktivit se pravidelně účastnil, velmi rád přednášel. Ve dnech 5. a 12. června 1862 proslovil ve Spolku první českou přednášku *O kreslení sítí zeměpisných*. V roce 1863 byl zvolen jednatelem Spolku, ve školním roce 1863/64 byl jeho předsedou. Během svého působení ve Spolku přednesl sedm přednášek.²

Během studia podporoval z kondic bratra Jana, který studoval na gymnáziu v Brně, podle možností pomáhal otci a staral se o dvě mladší sestry. V roce 1864 složil zkoušky učitelské způsobilosti z matematiky a fyziky, které ho opravňovaly k výuce na vyšších českých a německých gymnáziích.

Pedagogická kariéra – suplent

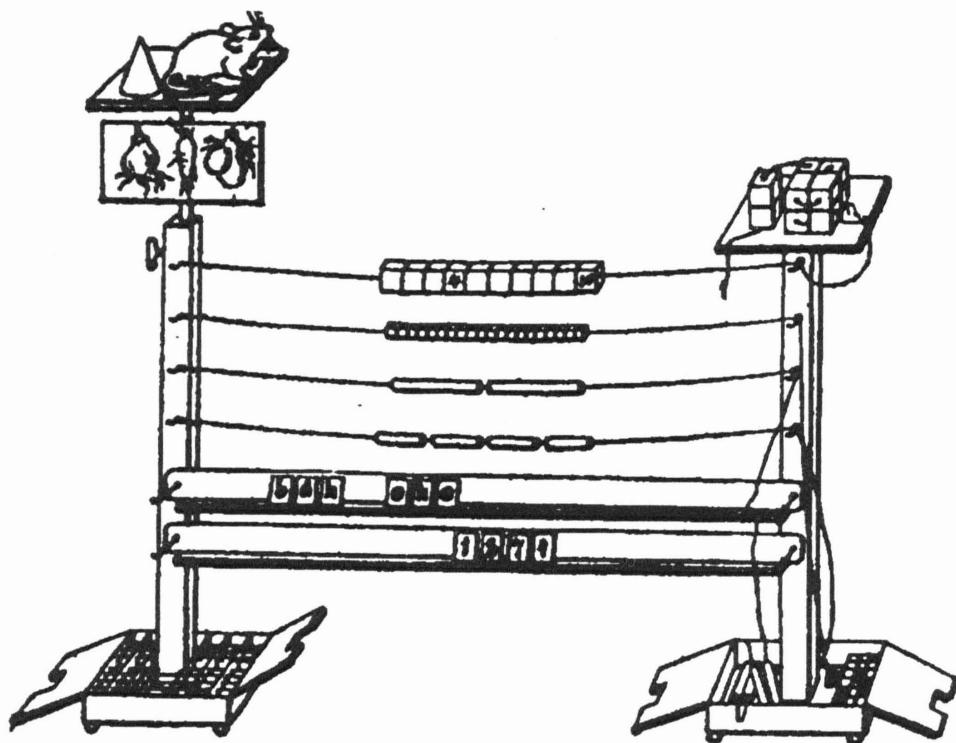
Po prázdninách roku 1864 získal Josef Lošťák místo suplenta matematiky a fyziky na německém gymnáziu v Olomouci; vyučoval matematiku, fyziku, český jazyk a nepovinný těsnopis; týdně míval 16 až 19 hodin, navíc spravoval i fyzikální kabinet.³ Roku 1870 byl jmenován definitivním profesorem.

² 23. 3. 1863 *O theorii dotýčné a theorii lučebné*, 15. a 22. 6. 1863 *Über Berührungsverhältnisse*, 30. 1. a 6. 2. 1864 *O formuli Lagrangeově, jak by se dalo y vyjádřiti x, když jest x funkce y vyvinutá*, 19. 5. 1864 *O křivkách kuželosečných*, 2. 6. a 9. 6. 1864 *O hybu v kruhu, o kyvadle a pohybování na cykloidě a konečně* 20. 10. 1864 *O konvergenci a divergenci řad činitelových*. O historii Spolku a Lošťákově činnosti viz [Be] a [Ho].

³ Více viz *Programm des deutschen Staats-Obergymnasiums in Olmütz am Schlusse des Schuljahres 1867–1875* a *Jahres-Bericht über das kais. könig. Gymnasium in Olmütz während des Schuljahres 1863–1866*.

Řádný středoškolský profesor a ředitel

V říjnu roku 1870 byl Lošťák jmenován hlavní učitelem učitelského ústavu v Olomouci, kde působil až do roku 1878. Pečoval o řádnou přípravu budoucích učitelů obecných a měšťanských škol. V letech 1870 až 1874 navíc vyučoval i nepovinný těsnopis na německém gymnáziu v Olomouci. Pravidelně býval členem zkušební komise pro školy obecné a měšťanské, působil i jako okresní školní inspektor pro okres Zábřeh. Pro své žáky – budoucí učitele – a jejich žáky navrhl speciální počítadlo, které bylo v roce 1874 vystaveno na regionální školní výstavě v Přerově.

Jos. Lošťáka České čítadlo obsahuje na sňůrách, mezi dvěma stojany zavěšených, na první 10 větších, na druhé 20 menších kosek, na třetí 2 stejně dlouhé válce, na čtvrté 4 stejně dlouhé válce, dále dvě podélná prkénka, na než mohou se klásti písmena na lepence nebo číslice ... Obou stojanů užití lze nahoře k vyvěšování pomůcek učebních, dole pak mají schránky k uschování předmětů.⁴

⁴ J. Klika, J. Sokol: *Stručný slovník paedagogický*, díl čtvrtý, Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, Praha, 1895, str. 1288.

1. července 1878 byl Lošťák výborem *Matice školské* zvolen ředitelem veřejné české vyšší školy v Prostějově. Působil zde pouhé dva roky; v prvním učil logiku a fyziku (6 hodin) a ve druhém aritmetiku a fyziku (7 hodin). Zasloužil se o to, že byla škola převzata do státní správy, což umožnilo její další rozvoj.⁵

V roce 1880 se Lošťák vrátil zpět na učitelský ústav do Olomouce, o čtyři roky později Olomouc definitivně opustil, když byl jmenován ředitelem nově zřízeného českého gymnázia v Uherském Hradišti. Zde setrval pouze dva roky, výrazně se však zapsal do historie školy. Při gymnáziu se stal předsedou *Cyrilo-Methodějské nadace*, která podporovala studující, jejichž rodiče byli učitelé nebo profesori českých škol. Současně byl členem výboru *Spolku pro podporu chudých studujících*, který pomáhal talentovaným nemajetným studentům hradištské školy.⁶

Dne 24. srpna 1886 byl Lošťák jmenován ředitelem *c. k. ústavu ku vzdělávání učitelů* v Příboře, kde působil až do roku 1894.⁷ Rovněž byl jmenován okresním školním inspektorem na Novojičínsku a Místecku. V této době jako znalec „žakovských stesků“ navrhl úpravu školní lavice; jeho lavice byla vystavena v roce 1890 na školní výstavě v Praze.⁸

Zemský školní inspektor

Dne 23. srpna 1894 byl Lošťák jmenován zemským školním inspektorem pro Moravu. Toto místo zastával až do roku 1904, kdy byl penzionován. Podle všech dochovaných vzpomínek byl přísným, ale spravedlivým učitelem a inspektorem. Byl oblíbený, ale i obávaný, neboť vyžadoval svědomitou práci, dokonalou zna-

⁵ Více viz *Šestá, sedmá a osmá výroční zpráva české vyšší realné školy „Matice školské“ v Prostějově, vydaná ředitelstvem ústavu na konci školního roku 1878/1879, 1879/1880 a 1880/1881.*

⁶ Více viz *První, druhá a třetí zpráva českého nižšího gymnasia v Uh. Hradišti vydaná na konci školního roku 1884-5, 1885-6 a 1886-7.*

⁷ Více viz *První zpráva c. k. ústavu ku vzdělávání učitelů v Příboře za dobu od roku 1875 do roku 1899.*

⁸ J. Klika, J. Sokol: *Stručný slovník paedagogický*, díl třetí, Ústřední spolek jednot učitelských v Čechách, Praha, 1895, str. 774.

lost vyučované látky, vlídnost a přátelský vztah ke studentům a kolegům. Nenáviděl byrokracii, kritizoval špatné učitele i školský systém. Celou duší byl oddán rozvoji českého obecného školství. Prosazoval myšlenky volné školy a svobodné výuky podle vůle učitele. Pečoval o výchovu kandidátů učitelství a o další vzdělávání učitelů. Důraz kladl na všestranné vzdělání, široký rozhled učitelů a na jejich morální kvality.

I po svém penzionování neustále sledoval vývoj školství. V roce 1906 kandidoval na zemského poslance, chtěl napomoci změnám na obecných a měšťanských školách, ale neuspěl. Jako hlavní důvod své kandidatury uvedl:

Chci na sněmu biskupovi do očí říci, jak nesprávné jest, chtějí-li kněží školu násilím uvést do svého područí.⁹

Josef Lošťák zemřel dne 3. února 1909.

Vzpomínky kolegů a žáků

Učitel Josef Úlehla vzpomínal na svého ředitele Lošťáka takto:

Lošťák mne přijal za učitele na měšťanskou školu do Příbora.

Když v Příboře ráno učitelé a profesori šli do školy, prohlíželi silnici před ústavem učitelským; zkoumali, zda-li ředitel Lošťák odjel na inspekci nebo zůstal doma. Byl-li doma, každý se bál a každý čekal, že k němu náhle vrazí. Opravdu, nepřicházel klidně, ale vrátil do třídy náhle, říkali mu proto jestřáb. Nic to ovšem nepomáhalo, z nedbalců se tím vrážením dbalí lidé nestávali.

Proto se přihodilo, že jednou těsně po prvním zazvonění vrazil ke mně. Dobře si ten den zvolil. Včera jsem měl šest hodin vyučování ve škole, potom dvě hodiny vyučování soukromého, večer dvě hodiny na pokračovací škole průmyslové, potom do půl noci zkoušku s divadelními ochotníky ...

Ale dnes to byla opravdová inspekce. Lošťák pobyl u mne celou hodinu, od zazvonění do zazvonění; když jsem přešel do jiné třídy, přišel v patách za mnou, a pobyl opět celou hodinu, potom

⁹ Viz [3], str. 425.

také třetí hodinu od zazvonění do zazvonění, a ještě tak i čtvrtou; odpoledne byly dvě hodiny, Lošťák přiseděl u mne obě dvě. On po šest hodin trpělivě seděl, já stál a vyučoval.

Taková byl Lošťákova inspekce, u mne tenkrát první a poslední. Potom se stal Lošťák mým přítelem, i já jsem velmi přilnul k němu, setkávali jsme se, kde bylo možno, hovořovali o věcech vědeckých i politických a neobyčejně jsme se shodovali; byl Lošťák racionalista jako já. Byl vzdělaný fyzik a matematik, ... byl také muž vzácného vzdělání obecného. Postava pěkná, vysoká, přímá, chování úsečné, řeč krátká, často bezohledná; muž přísný na sebe a všecko své okolí. ... Že býval Josef Lošťák mým přítelem, zůstane krásným dědictvím mým synům a jejich synům; hošáci moji říkali mu »strýčku Lošťáku«; rozslzel se, když mu to řekli ponejprve, neboť Lošťákovi sami děti neměli.¹⁰

Lošťákův žák Jindřich Toman vzpomínal v roce 1933 na svá olomoucká studia takto:

Prof. Lošťák byl vždy pravým otcem chovanců jako třídní. Četli-li výsledek konference a byl-li někdo napomínán nebo dokonce kárán, tu přísně sice, avšak přece otcovsky mluvil mu do duše a představil mu dvě možnosti: »Buď jste neschopen ke studiu a pak by bylo nejlépe, abyste včas vystoupil a věnoval se jinému povolání, anebo je to pohodlnost, nechci říci zrovna lenost, která vás svádí k opovážlivému spoléhání na milosrdenství boží. Pak ale vzpomeňte, že vaši rodiče těžce nastřádaný groš na vaše vzdělání věnují a vy se jim chcete nevděkem odměnit? Slibte mi, že se přičiníte a uděláte radost rodičům i sobě!« Po takové domluvě každý, k slzám dojat, slíbil a také se chránil, aby do konference nepřišel. Stal se však jeden, a to hodně drastický případ, kdy spolužák nejenže propadl z několika předmětů, ale nadto ještě byl pro vážné přečiny vyloučen ze všech ústavů v Rakousku. ...

Dojati hleděli jsme za odcházejícím nešťastníkem. Dlouho prof.

¹⁰ J. Úlehla: *Moji učitelé a přátelé, správcové moji na jevišti života*, in E. Havelka: *Úlehla. Zpomínky a úvahy k jeho sedmdesátinám*. V Brně 1922, Nákladem ústředního spolku učitelského na Moravě a ve Slezsku, str. 33–34.

Lošťák po jeho odchodu se procházel po podiu, hledaje uklidnění. Pak se posadil za stůl, podepřel hlavu o ruku, chvíli hleděl do prázdna, načež si povzdechl: »Nešťastný mladík!« a uklidněn počal přednáseti.

Není člověka bez chyby ... měl i prof. Lošťák tu slabou stránku, že vzplanul hněvem, jestliže žák při zkoušení odpověď šmodrchal, napsal mu pětku a ještě několik jiných to odstonalo. Po chvíli však se vzpamatoval, bez ostychu přiznal své přenáhlení, postižené znovu vyvolal, s klidem je vyzkoušel a známky jim opravil. Stůjž zde příklad:

Ve fyzice na tabuli kreslil a vysvětloval postup při množení elektřiny u Holzovy influenčí elektriky a po skončené přednášce se tázal, zdali jsme tomu dobře porozuměli. Odpověď zněla kladně. V příští hodině vyvolal jednoho a za úkol mu dal vysvětlení elektrisace u zmíněné elektriky. Vyvolaný sice dobře začal, avšak brzy si znaménka + a - tak popletl, že mu na obou pólech elektriky vyšla elektřina kladná. Profesor se rozhněval, napsal mu nedostačnou a vyvolal druhého. Ten ve strachu spletl to ještě víc, byl též se špatnou známkou zahrán a odstonalo to celkem 8 žáků. Soptě hněvem, ptal se profesor, kdo z nás jeho minulé přednášce porozuměl. Přihlásil jsem se a hned jsem musel k tabuli. Když jsem celý postup správně vysvětlil, uklidnil se a uložil mi, abych před vyučováním všem ještě jednou věc vyložil s podotknutím, že v příští hodině vyvolá opět všechny pochybené k opravě známky, což se pak také stalo s uspokojivým výsledkem.

Ještě drastičtější případ se stal, když jsme se učili o indukovaných proudech. Profesor Lošťák na pokusech, které se mu vždy bezvadně dařily, ukázal buzení indukce proudem primárním a magnetem. Velice názorně jsme viděli směr indukovaného proudu na astatické jehle multiplikátorů při uzavření a vypnutí proudu primárního, pak při vnoření a vyjmutí permanentního magnetu v indukční cívice. Pokusy několikrát opakoval, abychom si směr proudu dobře v paměť vštípili. Ale příští hodinu! Prvý vyvolaný to popletl, byl zahrán, rovněž druhý, třetí, až šestý. Zase bylo zle. Pojednou však prof. Lošťák se chytil za čelo, vstal od stolu, ukázal na prvního žáka v lavici s otázkou: »Co tomu říkáte?« Když ten rozpačitě

mlčel, řekl: »Řekněte bez obalu, že jsem nejednal správně, neboť učitel se má vždy v hněvu opanovat. Až vy budete učit a vaši žáci vás rozhněvají, včas se vzpamatujte, pohlédněte několik okamžiků oknem a když se uklidníte, pokračujte ve vyučování.« Nato vyvolal všechny předešlé, mírným tónem se jich vyptával a všem známku opravil.¹¹

Mimoškolní práce

Lošťák byl velmi aktivní v *Jednotě českých matematiků*, která vznikla v roce 1869 ze *Spolku pro volné přednášky z matematiky a fyziky*. Jako suplent tuto změnu horlivě prosazoval a podporoval. V roce 1872 byl jmenován čestným členem Jednoty. Ještě v pokročilém věku rád a poměrně pravidelně navštěvoval přednášky v brněnské pobočce.¹²

V roce 1872 uveřejnil šestnáctistránkový spisek *Metrické míry a váhy*,¹³ který studenty středních škol a učitele informoval o nových mírách a vahách, které byly v Rakousku zavedeny zákonem ze dne 23. 7. 1871; jejich používání bylo dovoleno od 1. 1. 1873 a nařízeno od 1. 1. 1876. Lošťák ukázal převody mezi novými mírami (metr, kilogram, litr, metr čtverečný, metr krychlový apod.) a starými rakouskými mírami (míle, stěvíc, sáh apod). Stejnou problematiku osvětlil i v článku *O znamenání metrických měř a vah*, který vyšel v *Časopisu pro pěstování matematiky a fyziky* v roce 1873.¹⁴ Navrhl také značení některých jednotek (např. metr m, metr čtverečný m^2 , metr krychlový $\boxplus m$, znak \boxminus měl připomínat půdorys a nárys krychle), které ještě nebylo ve školské praxi stanoveno.

V roce 1885 v *Časopise pro pěstování matematiky a fyziky* popsal jednoduchý mechanický nástroj umožňující trisekci úhlu.¹⁵

¹¹ [To], str. 206–208.

¹² Více viz [Ko].

¹³ J. Lošťák: *Metrické míry a váhy. Pro školu a ku všeobecnému upotřebení*, Nákladem vlastním, Praha, 1872.

¹⁴ J. Lošťák: *O znamenání metrických měř a vah*, *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* 2(1873), 91–92.

¹⁵ J. Lošťák: *Příspěvek ku trisekci úhlu*, *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* 24(1885), 38–41.

V roce 1873 Lošťák s přáteli Kosinkou a Havelkou založil časopis *Komenský*, který uveřejňoval různé články napomáhající dalšímu vzdělávání českých učitelů. V sedmdesátých a osmdesátých letech byl jeho pravidelným přispěvatelem; sepsal řadu instruktivních článků z matematiky a fyziky, v nichž se věnoval didaktice, metodice a objasňování některých obtížných partií, historii a rozvoji matematiky a fyziky.

Lošťák stál také u zrodu *Ústředního spolku učitelstva moravského*, dlouhá léta byl jeho předsedou. Často přednášel pro učitele a školské úředníky, pravidelně se účastnil učitelských sjezdů a konferencí. Byl předsedou moravské *Studentské kliniky*, *Osvětového svazu moravského* a zakládajícím členem *Dívčí akademie*; i tyto spolky pečovaly o vzdělání a zdraví studentů a studentek.

Horlivě podporoval rozvoj péče o zanedbanou, osiřelou, zpustlou a zaostalou mládež. Jako starosta *Jubilejní jednoty lidumilů na Moravě* prosadil zřízení *Dřevohostické ochrannovy*, kde mohlo získat vzdělání až 80 sirotků najednou.

Literatura

- [1] Josef Lošťák, *Učitel* 8(1897), 186–187, 209–210.
- [2] Josef Lošťák (Ku čtyřicátému výročí jeho paedagogické činnosti.), *Komenský* 32(1904), 625–628.
- [3] Josef Lošťák, *Věstník Ústředního spolku jednot učitelských na Moravě* 8(1908/9), 424–425.
- [4] Josef Lošťák, *Komenský* 37(1909), 337–340.
- [5] Bečvářová M., *Z historie Jednoty 1862–1869*, edice Dějiny matematiky, sv. 13, Prometheus, Praha, 1999
- [6] Houdek F., *Dějepis Jednoty českých matematiků*, Nákladem Jednoty českých matematiků, Praha, 1872

- [7] Košťál R., *Vznik a vývoj pobočky JČMF v Brně (K padesátiletému trvání)*, Praha, 1967
- [8] Řehořovský V., *Za † inspektorem Josef Lošťákem*, *Časopis pro pěstování matematiky a fyziky* **38**(1909), 438–439.
- [9] Toman J., *Vzpomínky z německého ústavu učitelského v Olomouci*, *Moravskoslezský věstník pensionovaného učitelstva* **3**(1933), 206–208.

RNDr. Martina Bečvářová, Ph.D.
Katedra aplikované matematiky
FD ČVUT, Na Florenci 25
110 00 Praha 1
e-mail: nemcova@fd.cvut.cz